

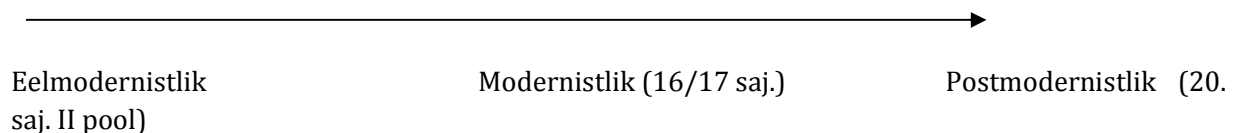
Eksistentsialism

Filosoofia ja kirjanduse suund, mis sai alguse 20. sajandi keskel Prantsusmaal, aga juured ulatuvad varasemasse (romantismi). Peaesindajad Jean-Paul Sartre, Albert Camus, Martin Heidegger, Friedrich Nietzsche, Soren Kierkegaard, edasiarendajad Jacques Derrida, Michel Foucault. Kesksed mõisted: piirsituatsioon, absurd, äng, võõrandumine, surm, elu mõte.

Sissejuhatus

Igasugune inimlik tegevus lähtub mingist teatud mõtteviisist, filosoofiast, epistemoloogilisest aluspõhjast, millele antud ajastu toetub. Ajastu filosoofia määrab ära selle, kuidas suurem osa inimesi mingil hetkel maailma näeb ja oma elu korraldab, nii et võib väita, et mingis mõttes on filosoofia inimliku olemise aluspõhi.

Valitsevad mõtteviisid võib tinglikult jagada kolme suurde gruppi:

Eelmodernistlikule mõtlemisele omased tunnused:

- Maailm on korrastatud, mõttekas süsteem, milles igal asjal on kindel mõte ja funktsioon (näit. Antiik-Kreeka eetika). Kord, süsteem *cosmos*.
- Inimene on selle süsteemi paratamatu osa
- Inimese saatus on ette määratud (Oidipus)
- Keskaja inimene nägi endas jumala poolt loodud olendit, kelle elu mõte oli „jumala plaani elluviimine maa peal”.
- Kõigel, k.a. inimese elul, **on mõte**.

Modernistlik mõtteviis 16.-17. Saj:

Modernismi all tuleks silmas pidada kõikehõlmavat ratsionalismil põhinevat vaadete süsteemi, millele pandi alus uusajal ja mis kestab kuni praeguseni.

- Renessansiajal ülendati inimene maailma keskmeks. Individualism!

- Uuele vaatepunktile oli iseloomulik nt. **Francis Baconi** visioon inimestest, kes kasutavad võimu looduse üle selleks, et avastada looduse saladusi.
- Renessansile ehitus valgustusaeg, mis tõstis individuaalse mina maailmakeskmesse. **René Descartes** defineeris inimloomust kui mõtlevat substantsi [substants – ollus, materia] ja inimolendit kui autonoomset [iseseisvat]/ratsionaalset subjekti [subjekt – aktiivne agent, tegija]
- **Isaac Newton** andis modernsusele hiljem teadusliku raamistiku, kujutades füüsilist maailma kui seaduspärast masinavärki, mis toimub regulaarsusega, mida inimloomus suudab avastada. **NB! Selline newtonlik nägemus maailmast kui teaduse objektist on kaasaegse maailmavaate alustala.** Modernset inimest võib seega iseloomustada kui kartesiaanlikku [kartesiaanlik – Descartes'iga seotud] autonoomset/ratsionaalset subjekti kohtumas njuutonliku mehhanistliku maailmaga.
- Inimese intellektuaalsete otsingute eesmärgiks muutus soov avastada universumi saladused selleks, et valitseda loodust inimese kasuks ning luua parem maailm. See otsing juhtis modernsusele, mis on omane XX sajandile. See sajand on püüdnud tuua meie ellu ratsionaalse käsitlusviisi, et parandada inimeksistentsi läbi tehnoloogia.
- Modernne mõistus eeldab eeskätt, et **teadmine on kindel, objektiivne ja hea.**
- Veelgi enam, modernistid eeldavad, et põhimõtteliselt on teadmine **inimmõistusele ligipääsetav.**
- Objektiivsuse eeldamine juhib modernisti väitma, et ta tegeleb kiretute faktidega, teisisõnu, modernist arvab, et ta vaatleb maailma vaatepunktist, mis asetseb väljaspool ajalugu, kultuuri, kasvatust, huvisid, eelarvamusi ja stereotüüpe.
- Kiretu teadmise otsing jagab teaduslikud projektid eri distsipliinideks [distsipliin – uurimisvaldkond] ning annab erilise staatuse spetsialistile kui neutraalsele vaatlajale, kes on saavutanud kitsal alal spetsialisti staatuse. **Siit saab alguse võõrandumine.**
- Uus klass kodanlus.
- Varasemad feodaalsuhted asenduvad kapitalistlike suhetega (raha).
- Tehnoloogiline plahvatus ja linnastumine (üksindus).

Selline filosoofia loob maailma, milles inimene on lõputult vaba ja individualistlik, aga samas ka väga üksildane ja ängistunud. Pidev konkurents. Elul puudub mõte, mille varem andsid traditsioonid. Võõrandumus väljendub bürokraatias ja ühtlasi selles, et inimene teeb palgatööd mingil kitsal alal, ta ei taju ennast kui osa suuremast tervikust. Franz Kafka.

Need on tingimused, milles suur osa moodsa lääne ühiskonna inimestest hetkel elavad.

1. **Küsimus mõtlemiseks: kuidas võiks avalduda võõrandumus 21. sajandi eesti teismelise elus?**

Postmodernne mõtlemine

Juured romantismis („Noore Wertheri kannatused”). Totaalne mäss valitsevate dogmade vastu.

Olgu meeles peetud, et enamus inimesi elab ikka veel modernismis, postmodernistlik diskursus ei ole veel jõudnud tavateadvusse, küll aga tegelevad sellega paljud humanitaarteadlased ja filosoofid, kuid **eksistentsiaalne äng** võib sellegipoolest puudutada meist igaüht. Kuidas see juhtub?

Ken Wilber jagab inimteadvuse arengu 6 etapiks:

1. **Füüsilise mina sünd.** Algne ühtesulandumine ehk ürgnartsissism. Mina identiteet on füsiotsentriline, sulandunud ühte materiaalse dimensiooniga. Ajapikku hakkab laps vahet tegema näiteks põidlal ja tekil, koorub füüsiline mina. Teadvus on kehakeskne, inimene eristab ennast ülejäänust kehaliste aistingute kaudu. Arhailine.
2. **Emotsionaalse mina sünd.** Algul on laps emaga emotsionaalselt ühte sulanud. Staadium on äärmiselt minakeskne ja nartsissistlik. Laps suhtub maailma nagu enda käepikendusse. Väikelapse kõikvõimsusillusioon, jonniga. Lahtiseletatult tähendab see seda, et laps arvab, et mida tema tunneb, seda tunneb ka maailm, et tema tahtmised on maailma tahtmised, et mida tema näeb, näeb ka maailm. Looduslik-impulsiivne mina. Kui kõik hästi läheb, siis peaks laps õppima enda emotsioone teiste omadest eristama. Maagiline, animistlik maailm. Pilved liiguvad, sest nad jälitavad sind, sajab sellepärast, et taevas tahab sind ära uhtuda, välku lööb, sest taevas on su peale vihane.
3. **Kontseptuaalse mina sünd.** Representeeriva mõtlemise sünd. Tekivad kujundid, mõisted ja sümbolid. Keele õppimine. Kujundid hakkavad tekkima 7. elukuu paiku – kui sa suled silmad ja kujutad ette koera, sarnaneb su kujutluspilt reaalsele koerale. Sümbolid tekivad teisel eluaastal, kestavad kuni neljanda eluaastani (pildid, sõnad). Mõisted 4-7 eluaasta (koer tähistab kõiki koeri, mitte ainult Mukit). Tekib mõtlev mina, mina siseneb lingvistilisse maailma. Müütiline. Jõududega peab hästi läbi saama, kui tahad, et nad sind aitaks (jumalad, vägilased, ema jne.)
4. **Rolli-mina sünd.** Tekib 6-7. eluaasta paiku, domineerib 11-14. Aastani, aga võib ka kesta kogu elu. Konkreetsete operatsioonide mõtlemine – võime moodustada mõttelisi reegleid ja omandada mõttelisi rolle, laps õpib ennast teiste rolli asetama. Konventsionaalne, konformistlik maatriks, „seaduse ja korra faas”. Ratsionaalne, Descartes'i maailm. Küsimus sellest, kuidas ma sobin oma sotsiaalsete rollidega, oma grupiga, perega, riigiga, maaga, rahvaga. Ühiskonnakesksus, usutakse oma ühiskonna õigsusse. Rassisim. Rollide-reeglite maailm.
5. **Maailmakeskne mina.** Kusagil 11-15 eluaasta paiku tekib formaalsete operatsioonide teadvus. Ei tegele enam ainult konkreetse maailmaga, vaid ka mõtlemise endaga. Tekib võime mõelda mõtlemisest. Sümbolitega manipuleerimine. Tekib võime hinnata rolle ja reegleid. Postkonventsionaalne moraal, võime ühiskonda kriitiliselt suhtuda, mõelda mõtetest, norme normeerida, normidele antakse isiklik hinnang. Maailmakeskne vaatepunkt. Pluralistlik relativism, ühiskonnas on palju erinevaid gruppe, kellel on erinevad huvid. Feminism, postkolonialism, hoolivus kõigi inimeste vastu. Poliitiline korrektsus. Tuleb olla kõigi vastu tolerantne, välja arvatud nende vastu, kes on ebatolerantsed.
- **Eksistentsiaalne mina.** Väga palju erinevaid vaatepunkte, kõik on võrdselt õiged. Perspektiividesse uppumine. Enamasti jõutakse sellesse punkti siis, kui puututakse kokku surmaga. Piirsituatsioon. Surm muudab elu absurdseks. Mis mõtet on rabeleda, kui ma suren niikuinii? Ideoloogiad muutuvad mõttetuks, inimene „saab ehedaks”, elu kui näitemäng, tegutsemine kui näitlemine, „Jumal on surnud”. Võõrandumise tunnetamine. Inimene on üksi, totaalselt vaba, vastutab ise. Küsimus elu mõttest.

2. Ülesanne: püüa ette kujutada mõnd situatsiooni, kus kõik ühiskondlikud reeglid kaotavad igasuguse mõtte (raha, tiitlid jne)

Kirjanduslikke näiteid eksistentsialismist: Kafka looming, Tammsaare „Tõde ja õigus”, Camus „Katk”, Dostojevski, Beckett „Godot’ d oodates” jne.

Postmodernne maailmavaade võtab omaks seisukoha, et inimene ei ole enam kindla keskmega autonoomne subjekt, kes „teab tõde”, nagu usutakse modernismis, vaid lõhestunud objekt, kes on kistud erinevate käibediskursuste vahele. Tõde, kui see üldse eksisteerib, ei ole põhimõtteliselt inimhõimusele kättesaadav. Kaheldakse objektiivse teadmise võimalikkuses. Kehtib arusaam „igäühel oma tõde”.

Friedrich Nietzsche 1844-1900

Põhiväited:

- Maailm on kaos
- Modernne maailmapilt eeldab, et maailma erinevaid nähtusi on võimalik koondada kõikehõlmavatesse mudelitesse ja süsteemidesse (mõttele näiteks nende mudelite ja skeemide üle, mida oled õppinud keemias, füüsikas, bioloogias jt. reaalsustes), selline kontseptualiseerimine röövib aga Nietzsche arvates reaalsuselt tema mitmekesisuse ning hävitab inimkõnnemuse algse rikkuse ja elulisuse.
- „looduse seadused“ on konstruktsioonid, mis on inimeste poolt maailmale peale surutud
- Ta väidab, et see, millele me vaatame kui „teadmisele”, on pelk inimkonstruktsioon, mis leiab aset sel viisil, et me fabritseerime reaalsust meievaldusel viisil.
- Me elame konstrueeritud maailmas, mis lähtub meie enda perspektiivist [vaatepunktist].
- meie arusaam tõest ja väärtustest ei tulene mitte meie võimest tungida maailma olemusse, vaid pigem meie **võimutahtest**.
- Nietzsche rajab rünnaku oma kuulsale väitele **Jumala surmast**.
- Nietzsche põlgab filosoofilisi moraliste seepärast, et need püüavad vältida järeldust, mille kohaselt teistsugune moraal nagu ka intellektuaalne teadmine on vaid kohalik komme väljendada valesid uskumusi. Ta ründab neid mõtlejaid – eriti kristlikke teolooge – selle eest, et need väidavad ebakohaselt nende enda moraalseid uskumusi olevat universaalsed ja endastmõistetavad.
- Üliinimene.
- Inimene loob omaenda moraali.

Ideoloogia mõiste: Marx jt.

Jumal on surnud ja tõde ei ole, elu on mõttetu.

3. Harjutus: analüüsi alljärgnevat väidet ja püüa otsustada, kas neid võib pigem pidada faktideks või ideoloogilisteks väideteks.

1. Lääne ühiskond peaks püüdma Lähis-Ida ja Aafrika riike normaalsesse ühiskonda integreerida.
2. Venelased on okupandid.
3. Maa tiirleb ümber päikese.
4. Colgate Total kaitseb hambaid 12 tundi.
5. Looduse võib laias laastus jagada kolme gruppi: loomariik, taimeriik ja kiviriik (mineraalide riik).
6. Naised on oma bioloogilistelt eeldustelt vähem agressiivsed kui mehed.
7. Eestlased on visad.
8. Kõik feministid on meestevihkajad.
9. Vesi keeb 100 Celsiuse kraadi juures.
10. Lehmad on imetajad.

Jean-Paul Sartre 1905-1980

1. Sartre on ainus filosoof, kes nimetab end tunnuslikult eksistentsialistik, Sartre sõnastab laialt levinud eksistentsialismi idee: eksistents tuleb enne olemust/essentsi. See, mis me oleme, ei ole meie eest paika pandud, vaid miski, mille eest me vastutame ise. Inimesel ei ole mingit etteantud „olemust“ või „eesmärki“, mis annaks elule mõtte. Inimene loob ennast läbi tegevuse, eriti läbi erinevate „projektide“, elu määravate plaanide, mida me valime vabalt. Keegi ei saa sündides kaasa ühtegi defineerivat „silti“. Inimene on oma eneseteadvuse läbi alati midagi enam kui loom, ta ületab ennast pidevalt.
2. Ei ole olemas transtsendentseid tõdesid, mis vastaksid meie küsimustele, olemine algab inimese isiklikust arusaamast tõest ja iseendast. Ontoloogia algab inimese seest, vältida tuleb eeldusi, mis on võetud teadusest.
3. Inimene on olemuslikult vaba. Eksistentsiaalne äng tähendab seda, et inimesel on lõputu hulk valikuid, ükski pole teisest parem ja need valikud tuleb teha üksi. Ei ole kedagi, kelle poole pöörduda. Mitte miski olevikus ei määra seda, kes minust saab tulevikus.